

MESTNA IN KRAJEVNA ZGODOVINA DOMA IN PO SVETU

MESTNA ZGODOVINA NA MADŽARSKEM PO LETU 1945

VERA BÁCŠKAI

Mestna zgodovina ni bila v madžarskem zgodovinopisju niti pred drugo svetovno vojno niti po njej obravnavana svojemu pomenu ustrezno. Že leta 1963 je po naročilu Pododbora za mestno zgodovino nastala odlična analiza o stanju mestnega zgodovinopisja in o njegovih najpomembnejših nalogah, vendar tedaj podani program in načrtovana uskladitev sestavnejših raziskav nista bila uresničena.¹ Pomanjkanje uskladitve in načrtnosti je mogoče čutiti tako v naraščajočem objavljanju zgodovine mest kot v neuravnovešenem razmerju glede tematike in razdelitve zgodovinskih razdobij. Raziskav o določenih vprašanjih v zgodovini posameznih mest je zelo veliko, malo pa načelno metodoloških del, ki bi osvetlila celotni pregled razvoja mest ali pa večja razdobja v tem razvoju; in še vedno je malo monografskih obravnav na visoki znanstveni ravni, ki bi prikazala celoten zgodovinski razvoj posameznih mest ali na analitičen način posamezna večja razvoja na obdobja. Za časovne preglede je značilno, da se največ ukvarjajo z zgodovino srednjeveških, v manjši meri pa poznofeudalnih, predindustrijskih mest, medtem ko se z razvojem urbanizacijskih tokov v dobi kapitalizma in socializma in njihovimi družbenimi vplivi ukvarjajo skoraj samo zgodovini sorodne veje kot sociologija, naselitvena geografija, stavbna zgodovina itn., zgodovinarji pa predvsem s politično zgodovino in delavskim gibanjem.

Mestna zgodovina je tako ostala predvsem področje krajevnih zgodovinarjev in njihova dela so večinoma objavljena v krajevnozgodovinskih periodiki in drugih krajevnozgodovinskih izdajah,² medtem ko v osrednjih strokovnih časopisih komaj najdemo tematično mestne zgodovine, čeprav bi splošnejše načelo metodološke razprave mogle prispevati k enotnejši združitvi, smotrnejši koordinaciji dela krajevnih zgodovinarjev, ki odkrivajo zelo mnogo dragocenih, novih virov in podatkov. Pomanjkanje načrtnega sodelovanja le delno nadomeščajo občasno prirejeni znanstveni simpoziji³ (zlasti ob jubilejih), ki omogočajo izmenjavo informacij in mnenj ter diskusijo o najnovejših raziskovalnih dosežkih.

V naslednjem se moramo zaradi omejenega prostora seznaniti — ob opozorilu na literaturo o mestni zgodovini v zadnjih treh

in pol desetletjih — le z najpomembnejšimi smermi in dognanji, ne da bi želeli biti izčrpní.

TEORETIČNA VPRAŠANJA O RAZVOJU MEST
IN DEFINICIJI MESTA

Razvoj mest in številčno razmerje različnih mestnih tipov na Madžarskem sta se zaradi drugačnega družbenogospodarskega razvoja razlikovala od tako imenovanega klasičnega zahodnoevropskega modela mest. V mreži mest so od začetka 15. stoletja dosegla pretežno večino taka mesta, v katerih sta se obrtniška produkcija in menjava specializirali s poljedelstvom in se združili v velikopotezno trgovino kmetijskih pridelkov. Velik pomen agrarnih proizvodov v predindustrijskem obdobju je ostala značilnost večine naših mest, v določeni meri celo do sredine 20. stoletja, kar je označevalo tako njihovo družbenogospodarsko strukturo kot stavbarstvo in celotno podobo. Večina teh mest do konca 19. stoletja ni dobila pravnega mestnega statuta in delno zaradi pomanjkanja mestnega pravnega statuta, delno zavoljo njih zelo heterogene sestave, delno pa zaradi pomena poljedelstva dolgo tudi zgodovinarji niso soglasno imeli teh naselij za mesta, zato so zgodovinsko mrežo madžarskih mest v glavnem omejevali na kakih petdeset svobodnih kraljevskih mest.

Ta posebni značaj v razvoju madžarskih mest (vprašanje pomestenja oppidumov poljskih mest, op. V. N.) je v zadnjih desetletjih silil zgodovinarje mest k določitvi pojma mesta in v zvezi s tem k določitvi nove definicije pojma madžarskega mesta, k raziskovanju pomena in značaja naselij, čeprav so oparjavljala mestne funkcije (oppidum, poljska mesta).

Glede srednjeveških madžarskih mest je Erik Fügedi dognal, da je v prvem razdobju, od srede 12. stoletja, pri nas prevladoval tip vzhodnega nomadskega mesta in so se šele potem izoblikovala mesta evropskega tipa.⁴ Elemér Mályusz je v razpravi o mestnem razvoju agrarnih mest v 14. stoletju razlagal zastoj nadaljnjega mestnega razvoja tistih naselij, ki so zavoljo svoje v prvi vrsti trgovske in obrtniške funkcije imela mestni pomen, s slabostjo osrednje oblasti in z nasprotovanjem veleposestnikov, kar je oviralo poenotenje mest in kar je razvoj me-

ščanskega reda potisnilo v ožje okvire.⁵ György Székely je videl merilo za razvoj poljskih mest v mesta tudi v razvitosti ročne obrti ter velikosti njihovega sejemskega prometa in je imel poljska mesta za homogeno skupino ter prišel do spoznanja, da so bila poljska mesta delno zaradi podločnosti zemljiškim gospodom, delno zaradi pomena prvotnega pridelovanja, prehod med vasjo in mestom, v razvoju v mesto zakrnela naselja.⁶ Jenő Szűcs je v delu o razvoju mest v 15. stoletju predvsem na podlagi podatkov nekoga zahodnomadžarskega mesta dognal, da se je razvoj vodilnih mest v velika mesta v drugi polovici 15. stoletja ustavil: slednja niso mogla prestopiti okvirov ozkega krajevnega trga, s katerim so resno tekmovala množiča se in razvijajoča se poljska mesta, ki jih je avtor imel za bolj kmečko različico zahodnih malih mest.⁷

Vera Bácskai je videla zagotovilo za razvoj oppidumov v povezavi specializiranega kmetijstva z ročno obrtjo, obstoja agrarne produkcije v gospodarskem življenju mest pa ni ocenila kot oviro v razvoju mest, marveč kot prilagoditev gospodarski strukturi države.⁸ Zadnja strokovnjaka nista imela oppidumov za homogeno skupino in sta videla predstavnike posebnega tipa mesta samo v najbolj razvitih. Podobno stališče je zavzel tudi Erik Fügedi, ki je z uporabo delovne hipoteze LeGoffa raziskal, kako je moč sklepati o izoblikovanju mreže madžarskih mest iz razširjenosti beraških redov.⁹

16.—17. stoletje ima zgodovino pisje mest za dobo nazadovanja mest na Madžarskem in predmet diskusije so bili samo začetek in vzroki nazadovanja. Ti vzroki so v zagospodovanju južnonemškega kapitala ali v turških vpadih.¹⁰

Pri raziskovanju mest v poznem fevdalizmu se je bolj uveljavilo funkcionalno gledanje kot pa pravno-gospodarsko-statističen vidik. Na okrepitev te smeri je poleg pobud tujega strokovnega slovstva in sorodnih ved vplivalo tudi že leta 1938 objavljeno delo Ferenca Erdeija.¹¹ Celotni zgodovinski potek izoblikovanja mestnega razvoja in mestne mreže prikazuje samo nekaj krajših, bolj teoretičnih kot empiričnih raziskav. László Makkai je, izhajajoč predvsem iz gospodarske funkcije mest, določil krog naselij, ki jih je moč v različnih dobah imeti za mesta in pokazal v zvezi s spremembo vrste mestnih funkcij tudi na preoblikovanje hierarhije mest.¹² Na podlagi funkcionalnega vidika je podobno kot Makkai tudi Jenő Major ne glede na njih pravni položaj in kljub njih agrarnemu značaju imel neko skupino poljskih mest za del zgodovinske mestne mreže.¹³

Stanje madžarske mestne mreže in število mestnega prebivalstva konec 18. in na začetku 19. stoletja je poskušal določiti Zoltán Dávid, združujoč pravno-statistični in funkcionalni vidik.¹⁴ Avtor edine monografske obdelave mestnega razvoja v dobi kasnega fevdalizma, Sándor Gyimesi, izhaja iz funkcionalnega vidika in je poizkusil določiti številčno stanje mest v 18.—19. stoletju na podlagi kompleksnega kriterija, upoštevajočega v raznih obdobjih spreminjajoče se število prebivalstva, obrtne, upravne in kulturne funkcije.¹⁵ Pri izdelavi teh kriterijev je upšteval in nadrobno seznanjal tudi različne in analogne poti v razvoju mest evropskih držav v novem veku. Dosledno uveljavitev funkcionalnega vidika je do neke mere oviralo dejstvo, da svojih raziskav ni razširil na vplivno območje, v katerem so se uveljavile mestne središčne funkcije, in je zato v prvi vrsti sklepal iz notranjih značilnosti raziskovanih naselij na njihovo središčno vplivno območje. Z vidika vplivnega območja sta se vprašanja lotila Vera Bácskai in Lajos Nagy, ki sta na podlagi razčlenitve z metodo faktorjske analize naselij, ki so označena v državnem popisu iz leta 1828 kot kmečko-tržni sejemski kraji in njihovih vplivnih območij poskušala določiti krog mest, ki so sestavljala središče krajevnega vplivanja.¹⁶

MESTNE ZGODOVINSKE MONOGRAFIJE

V zadnjih desetletjih se je razveseljivo povečalo število monografij o posameznih naseljih in med njimi o posameznih mestih (med njimi mnogih, ki so nedavno nastala mesta), čeprav je njih raven zelo različna. Večinoma gre za kolektivna dela (za zgodovino večjih mest se danes odloči le malo posameznikov, pa še takrat se običajno omejuje na določeno obdobje)¹⁷ in jih velik del ne pride v širšo prodajo, saj so to krajevne izdaje, zato je krog njihovih bralcev dokaj omejen.

V pravem pomenu besede predstavlja mestnozgodovinsko monografijo Zgodovina Budimpešte v petih zvezkih, ki prikazuje v enotni ureditvi vsa področja mestnega življenja — gospodarsko, družbeno, demografsko, upravno, politično sfero, — vprašanja umetnosti in stavbarstva, način življenja prebivalcev na podlagi razčlenitve izredno bogatega in mnogo na novo odkritega pisanege in predmetnega gradiva ter obdelave po sodobni metodi.¹⁸ Njeno objavo je omogočilo mnogovrstno pripravljeno delo: pripravljalne študije so izhajale v zbirki Tanulmányok Budapest Múltjából (Razprave iz preteklosti

Budimpešte), ki je v letih 1950—60 predstavljala osrednji forum raziskovanja mestne zgodovine.¹⁹ Monografija je poleg tega, da ustreza najvišjim znanstvenim zahtevam, zaradi svojega sloga in bogatega slikovnega gradiva zanimiva tudi za širše beroče občinstvo. V pripravi je tudi monografija Szegeda in Debrecena, pisana s podobno metodo, globino in nadrobno, ki bo tudi rezultat sodelovanja večje avtorske skupine.

Omenili bi lahko še nekatere študije, ki se ukvarjajo z zgodovinskim razvojem posameznih mest.²⁰ Vse več je del, ki na razmeroma visoki ravni obravnavajo politična, družbena in gospodarska vprašanja zgodovine mest in so lahko osnova za nastajanje monografij.

GOSPODARSKA ZGODOVINA

Čeprav raziskovalci mestne zgodovine vse bolj enotno priznavajo, da je v 18. in predvsem 19. stoletju imela obrt majhen vpliv na razvoj madžarskih mest, so v zgodovini gospodarstva še nadalje v večini tiste raziskave o obrti, v katerih ni v ospredju produkcija in poraba, marveč bolj vprašanje cehovske organizacije, propadanje cehovskih šeg in cehovskih društev.²¹ Veliko manj raziskav se ukvarja z vprašanji manufaktur in z zgodnjo industrijo.²² Zelo veliko je razprav in monografij, ki obravnavajo zgodovino tovarn v 19. in 20. stoletju, vendar le redko prikazujejo njihov pomen v gospodarskem življenju mest, ki so sedež oblasti, kakor tudi sinteze o razvoju industrije v državi le rahlo povezujejo vprašanja o razvoju industrije in razvoju mest.²³

Kljub prvotnemu prevladujočemu trgovskemu pomenu madžarskih mest so manj razčiščena vprašanja trgovine, predvsem notranje trgovine: te probleme prikazujejo bolj poročila z objavo gradiva o delovanju posameznih podjetij ali o številu trgovcev in njih premoženjskem stanju v določenih razdobjih v posameznih mestih, in zelo malo je pregledov, ki bi vsebovali splošnejše analize.²⁴

UPRAVLJANJE MEST, SAMOUPRAVA, MESTNA POLITIKA

Veliko krajših študij se ukvarja z mestno samoupravo, z razvojem uradov, njih vplivnih območij, sestavo uradnikov v posameznih mestih. Celovitih pregledov je bilo malo napisanih o teh problemih, čeprav bi razlikujoče se in v času spreminjajoče se samoupravne pravice terjale globlje raziskave.

DRUŽBENA ZGODOVINA

Za en del — zlasti glede mest v fevdalizmu — družbene zgodovine so značilni pogumnejši poizkusi pri načenjanju novih problemov, uporabljanju sodobnejših raziskovalnih metod in iskanju novih virov. Tako raziskovalci zgodovinske demografije kot družbene strukture vse bolj kritično gledajo na dokaj redke vire predstatističnega obdobja. Poizkušali so primerjati in kombinirati različne tipe virov, uporabiti nove vire, predvsem matične knjige, uporabiti matematične metode in cenitve in raziskave družinskih struktur.²⁵ Razširilo se je tudi območje problemov razslojevanja mestnega prebivalstva poleg tradicionalnih, vselej prevladujočih raziskav poklicev. Večji pomen so dobile premoženjsko družbene in poklicne družbene raziskave, v ospredje je prišlo raziskovanje verske in narodnostne sestave, začele so se raziskave različnih oblik družbene mobilnosti, analitične raziskave migracij, tendenc družbenega dviga in propadanja, oblikovanja družinskih vezi.²⁷ Za kapitalistično razdobje je še malo del, ki bi raziskovala družbeno sestavo posameznih mest ali njihovih posameznih družbenih plasti,²⁸ vprašanje družbene zgodovine obravnavajo v prvi vrsti sinteze o vsej državi.²⁹

Poročanje o bogati politično-zgodovinski literaturi, o delavskem gibanju in o dogodkih bi presegalo okvir tega zapisa in prav tako se ne moremo lotiti pregleda geografske, sociološke ali bogate etnološke literature, ki se ukvarja z današnjimi mesti. Takoj naj ob sklepu le kratko seznanimo z najnovejšimi dogajanjem na pomembnem področju mestne zgodovine, ki ga goji širok krog umetnostnih zgodovinarjev, varuhov umetnostnih spomenikov kot zgodovinarjev mest: to je mestno stavbarstvo, regulacija mest in topografija.

Nadrobno, splošen pregled daje zbirka Városképek-Műemlékek in Magyar Műemlékek (Mestne podobe — Umetnostni spomeniki — Madžarski umetnostni spomeniki), ki obsega še nekaj desetih zvezkov. Ti zvezki dajejo tudi pregled o družbeno-gospodarskem razvoju mest, toda predvsem so v ospredju vidiki stavbarstva, regulacije mest, varstva spomenikov in obnove. Nadrobna monografija govori o stavbarstvu Budimpešte,³⁰ nešteto člankov in razprav je objavljenih o umetnostnih spomenikih posameznih mest ali o delovanju posameznih arhitektov. Omembe so vredna tudi topografska raziskovanja.³¹ Ta raziskovanja so v veliki meri spodbujali zgodovinski spomeniki, ki so prišli na dan ali so jih izkopali zaradi vojnega pustošenja. Zaradi obsežnega uničenja pisanih virov mest so z izkopavanji odkriti stavbni ali drugi

spomeniki postali prvovrstni viri za izoblikovanje mest, ki omogočajo s primerjavo s podatki preostalih zemljiških knjig in s podatki majhnega števila starejših zemljevidov rekonstrukcijo tlorisa, širjenja in nastanka ulične mreže tako glavnega mesta kot še nekaterih drugih mest (predvsem Székesfehérvára, Soprona).

Prevod: J. Nemeth in V. Novak

OPOMBE

1. Lajos Ruzsás — Jenő Szűcs: A várostörténeti kutatás helyzete és feladatai (Stanje in naloge raziskovanja mestne zgodovine), MTA Filozófiai és Történettudományi Osztályának közleményei (Madžarska akademija znanosti, Objave filozofskega in zgodovinskega razreda), 1966, str. 5—67. To poročilo vsebuje tudi kritičen pregled prejšnje literature o zgodovini mest. Kritično analizo literature o zgodovini Budimpešte gl.: A. Kubinyi—L. Nagy—K. Vörös: Zur Erforschung der Geschichte von Budapest, Acta Historica, 1975, 1—2. 171—198. — 2. Bibliografija o teh gl.: Honismereti Bibliográfia (Domoznanska bibliografija), Budapest 1972, kot za muzejsko periodiko in letopise: A Magyar Múzeumok Kiadványainak Bibliográfiája I/C. (1945—1974, Budapest 1978/IV, 1975—1979, Budapest 1976—1981). Bibliografija arhivskih publikacij: A Magyar Levéltári Kiadványok Bibliográfiája 1945—1974. — 3. Med njimi so vredne posebne omembe vsakoletne konference, katerih referati so objavljeni tudi v tisku. Npr. Dnevi Alba Regia s pregledom zgodovine Székesfehérvára, katerih predavanja so objavljena v Székesfehérvár Evszázadai (Stoletja Székesfehérvára) I—III zvezek. (Ur. Alán Kralovánszky) Székesfehérvár 1967, 1972, 1977. — Gradivo konferenc o naselitveni zgodovini Prekdonavja (A Magyar Tudományos Akadémia Pécsi és Veszprémi Akadémiai Bizottságának Értesítője. A Dunántúl településtörténete I—III. Székesfehérvár 1976—1978). — 4. Fügedi Erik: A középkori magyar városprivilegiumok (Srednjeveški madžarski mestni privilegiji), Tanulmányok Budapest Múltjából (Razprave iz zgodovine Budimpešte) XIV. Budapest 1961, 17—108. — 5. Mályusz Elemér: A mezővárosi fejlődés. In: Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon a 14. században. (Razvoj poljskega mesta. Iz: Razprave o zgodovini kmetstva na Madžarskem v 14. stoletju. Budapest 1953. 128—191. — 6. Székely György: Vidéki termelőágak és arukereskedelem Magyarországon a 15—16. században. (Podeželske pridelovalne zvrsti in trgovina s pridelki na Madžarskem v 15.—16. stoletju). Agrártörténeti Szemle 1961. 3—4. 309—343. 7. Szűcs Jenő: Városok és kézművesség a 15. századi Magyarországon. (Mesta in obrti na Madžarskem v 15. stoletju), Ep. 1955. — 8. Bácskai Vera: Magyar mezővárosok a XV. században. Bp. 1965 (Madžarska poljska mesta v XV. stoletju). Idem: A mezővárosok kialakulásának történeti folyamata. (Zgodovinski potek izoblikovanja poljskih mest). Városépítés. 1971. 3. 1—13. — 9. Fügedi Erik: Koldulórendek és vá-

rosfejlődés Magyarországon, (Beraški redovi in razvoj mest na Madžarskem), Századok, 1972, 69 do 96. — 10. Szűcs Jenő: Das Städtewesen in Ungarn im 15—17 Jahrhundert. In: La Renaissance et la Réformation en Pologne et en Hongrie. Bp. 1963. 97—164. Kubinyi András: A XV—XVI. századi magyarországi városfejlődés kérdéseire. (K vprašanju razvoja mest na Madžarskem v XV. in XVI. stoletju). Századok 1965. 513—533. — 11. Erdei Ferenc: A magyar város. (Madžarsko mesto). Uj kiadás Budapest 1974. — 12. Makkai László: A magyar városfejlődés vázlata. (Oris razvoja madžarskih mest). Vidéki városaink. Bp. 1961. — 13. Major Jenő: A magyar városhálózatról. (O madžarski mestni mreži). Településtudományi Közlemények 1964. 32—65. — 14. Dávid Zoltán: A városi népesség nagysága Magyarországon 1785-ben és 1828-ban. (Velikost mestnega prebivalstva na Madžarskem 1785 in 1828). Történeti Statisztikai Közlemények 1963/64, 110—127. — 15. Gyimesi Sándor: A városok a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet időszakában. (Mesto v razdobju prehoda iz fevdalizma v kapitalizem). Bp. 1975. — 16. V. Bácskai and L. Nagy: Market Areas, Market Centres and Towns in Hungary in 1828. Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae. 1980. 1—25. Pregled o razvoju mest v večji pokrajinski celoti daje Lajos Ruzsás: Városi fejlődés a Dunántúlon a XVI—XVII. században. (Mestni razvoj v Podonavju od XV. do XVII. stoletja). MTA Dunántúli Tudományos Intézete. Értekezések 1966. 199—234. és A városi fejlődés a XVIII—XIX. századi Dél-Magyarországon. (Mestni razvoj na južnem Madžarskem v XVIII.—XIX. stoletju). Rt. 1964—65. 287 do 321. — 17. Kot npr. Balázs Péter: Győr a feudalizmus bomlása és a polgári forradalom idején. (Győr v dobi razpada feudalizma in meščanske revolucije). Bp. 1980. — 18. Budapest története. (Zgodovina Budimpešte). I—V. Budapest 1973—1980. — 19. V tej seriji je bilo doslej objavljenih 21 zvezkov, žal izhajajo v zadnjem času samo poredko in neredno (od 1971 izšli le 4 zvezki, kar je velika izguba za raziskovanje zgodovine mest). — 20. Npr. Kecskemét 1368—1968. Tunulmányok a város múltjából. (Razprave o preteklosti mesta). Kecskemét 1969. Podobna dela so izšla tudi o zgodovini Győra in Kaposvára. — 21. Sem spadajoče številne razprave glej v bibliografiji nav. v op. 2, kot tudi v objavljenih predavanjih konferenc o obrtnoindustrijski zgodovini. (A kézművesipartörténeti szimpozium vitaanyaga Veszprém, 1972 in v naslednjih letih). Monografske obdelave: Eperjessy Géza: Mezővárosi és falusi céhek az Alföldön és a Dunántúlon. 1686—1848. (Cehi v poljskih mestih in vaseh na Alföldu in v Prekdonavju. 1686—1848). Bp. 1967. Dóka Klára: A pest-budai céhes ipar válsága 1840—1872. (Križa peštanske in budimske cehovske obrti 1840—1872). Bp. 1979. — 22. Nagy István: A manufaktúraipar kialakulása Pest-Budán. (Razvoj manufakturne obrti v Pešti in Budimu). TBM. XIV. 1961. 285—342. Endrei Walter: Magyarországi textilmanufaktúrák a 18. században. (Tekstilne manufakture na Madžarskem v 18. stoletju). Bp. 1969. — 23. Sinteze o zgodovini obrti: Mérei Gyula: Magyar iparfejlődés 1790—1858.

(Razvoj madžarske obrti 1790—1848). Bp. 1951. Sándor Vilmos: Nagyipari fejlődés Magyarországon 1867—1900. (Razvoj velike obrti na Madžarskem 1867—1900). Bp. 1954. Berend T. Iván—Ránki György: Magyarország gyáripára az imperializmus első világháború előtti időszakában. 1900 do 1914. (Madžarska tovarniška industrija v času imperializma pred prvo svetovno vojno 1900 do 1914). Bp. 1955. Ista avtorja: Magyarország gyáripára a második világháború előtt és a háború időszakában 1933—1944 (Madžarska tovarniška industrija pred drugo svetovno vojno in med njo (1933—1944)). Bp. 1958. O zvezi med razvojem obrti in razvojem mest: Berend T. Iván—Ránki György: A Budapest környéki ipari övezet kialakulásának és fejlődésének kérdéséhez. (K vprašanju izoblikovanja in razvoja obrtnega pasu v okolici Budimpešte). Bp. 1961. 535—573. — 24. Fügedi Erik: Kaschau, eine Osteuropäische Handelsstadt am Ende des 15. Jahrhunderts. Studia Slavica, 1957. 158—213. V ostalem so o problemih trgovine in nastanka trgovskega kapitala v zvezi z madžarskimi mesti pisali še: András Kubinyi, Domokos Kosáry, Sándor Gyömrei, Vera Bácskai, Eva Somkuti itd. — 25. Csizmadia Andor: Az egyházi mezővárosok jogi helyzete és küzdelmük a felszabadulásért a XVIII. században. (Pravni položaj cerkvenih poljskih mest in njihova borba za osvoboditev v 18. stoletju). Bp. 1962. Kállay István: Szabad királyi városok gazdálkodása Mária Terézia korában. (Trgovina svobodnih kraljevskih mest v času Marije Terezije). Bp. 1972. — 26. Szabó István: La repartition de la population de Hongrie entre les bourgades et le villages dans

les années 1499—1526. Etudes Historiques Bp. 1960, 359—385. O demografskih problemih, problemih prebivalstva itd. so pisali še: György Granasztói, Oszkár Paulinyi, Zoltán Fallenbüchel, Lajos Nagy, Dezső Dányi, Ferenc Szakály itd. — 27. O teh vprašanjih so pisali naslednji avtorji: György Granasztói, András Kubinyi, Oszkár Paulinyi, István Orosz, Dezső Dümmert, Lajos Nagy in Vera Bácskai. — 28. Gl. npr. dela: Károly Vörösa, L. Nagy Zsuzsa in Zoltána Totha. — 29. Hanák Péter: Polgárosodas és asszimiláció Magyarországon a XIX. században. (Pomeščanjenje in asimilacija na Madžarskem v XIX. stoletju). Történelmi Szemle 1974. 4. Idem: Vázlatok a századelő magyar társadalmáról. (Koncepti o madžarski družbi pred začetkom tega stoletja). Történelmi Szemle 1962. 2. 210—245. Lackó Miklós: Ipari munkásságunk összetételének alakulása 1867—1945). (Nastanek sestava industrijskega delavstva v letih 1867—1945). Bp. 1961. Idem: A magyar munkásosztály fejlődésének fő vonásai a tőkés korszakban. (Glavne črte v razvoju madžarskega delavskega razreda). Bp. 1968. — 30. Presich Gábor: Budapest városépítésének története. (Zgodovina gradnje Budimpešte), I—III. Bp. 1964. — 31. Kubinyi András: Topographical Growth of Buda up to 1514. In: Nouvelles Études Historiques. I. 133—157. Fügedi Erik: Fehérvár középkori alaprajza. (Tloris srednjeveškega Fehérvára). Fehér megyei Szemle. 1965. 3—14. Nagy Lajos: Székesfehérvár későközépkori topográfiája. (Poznosrednjeveška topografija Székesfehérvára). Székesfehérvár évszakai 2, 1972.